

DONALD QUATAERT
Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü

DONALD QUATAERT State University of New York (Binghamton) tarih bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Osmanlı ve Ortadoğu tarihi üzerine pek çok çalışması vardır. *Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1882-1908: Reactions to European Economic Penetration* (New York University Press, 1983) isimli çalışması Türkçe'ye *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş* adıyla çevrilmiştir (Yurt Yayınları, 1987; İletişim Yayınları 2017) ve bu alanda önemli bir yere sahiptir. Quataert'in diğer bir önemli çalışması, *Manufacturing and Technology Transfer in the Ottoman Empire, 1800-1914*'dir (Isis Press, 1992). Ayrıca *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (çev. Ayşe Berktaş) İletişim Yayınları tarafından 2003'te yayımlanmıştır. Zonguldak Kömür Madenleri'nin tarihi üzerine yaptığı araştırma en önemli eserlerinden biridir: *Miners and the State in the Ottoman Empire: The Zonguldak Coalfield, 1822-1920* (New York: Berghahn Press, 2006) [*Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenciler ve Devlet: Zonguldak Kömür Havzası 1822-1920*, çev. Azat Zana Gündoğan, Nilay Özok Gündoğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009]. Osmanlı emek tarihi araştırmalarıyla kendi alanının en önemli isimleri arasında sayılan Donald Quataert 10 Şubat 2011'de aramızdan ayrıldı.

Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution

© 1993 Cambridge University Press

İletişim Yayınları 543 • Tarih Dizisi 51

ISBN-13: 978-975-470-658-1

© 1999 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1-4. Baskı 1999-2013, İstanbul

5. Baskı 2020, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DONALD QUATAERT

Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü

*Ottoman Manufacturing
in the Age of the Industrial Revolution*

ÇEVİREN *Tansel Güney*

*Jean Helen Quataert'e,
sevgi ve saygıyla*

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	9
Kısaltmalar.....	11
Ağırlık, uzunluk ve para birimleri üzerine not.....	12
Giriş.....	13
Devlet politikası.....	17
Osmanlı imalat sektörüne ilişkin tarih yazıcılığı.....	24
Karşılaştırmalı perspektiften Osmanlı imalat sektörü.....	37
I. Kısım: İç Pazara Yönelik İmalat.....	45
Genel giriş.....	47
Kumaş üretimi.....	47
1. Ham pamuk, boyarmadde ve iplik üretimi.....	51
Ham pamuk.....	51
Boyarmaddeler.....	54
Elle iplik eğirme.....	59
Osmanlı iplik fabrikaları.....	74
2. Selânik'ten Halep'e Osmanlı topraklarında	
 kumaş üretimi eğilimleri.....	90
Avrupa vilayetleri, İstanbul, Batı ve	
İçbatı Anadolu.....	92
İç-Doğu ve Doğu Anadolu.....	110
Halep ve Kuzey Suriye.....	128

3. Selânik'ten Halep'e Osmanlı topraklarında kumaş üretimi örüntüleri.....	143
Giriş.....	143
İşgücü.....	143
Ev ve atölye üretiminin örgütlenmesi.....	149
Makineyle dokumacılık yapılan özel fabrikalarda üretim organizasyonu.....	159
Uluslararası pazarların çöküşü.....	163
İç pazarlar.....	168
Yabancı rakiplere karşı iç pazar için mücadele.....	170
İç pazarlar için Osmanlı üreticileri arasındaki rekabet.....	176
II. Kısım: Uluslararası pazara yönelik imalat.....	191
4. İpek kumaş ve ham ipek üretimi.....	193
Giriş.....	193
İpekli dokumacılığı.....	195
Ham ipek üretimi.....	209
5. Halıcılık.....	239
Giriş: Üretim örüntüleri ve eğilimleri.....	239
Değişen halı desenleri.....	250
Boyarmaddeler.....	254
Yün iplik.....	262
Halıcılığın yaygınlaşması.....	266
Çalışma koşulları, işgücü ve işbölümü.....	273
Sonuç.....	283
Gerilemenin gerilemesi.....	283
Gerileme paradigmasının ötesi.....	292
Kaynakça.....	311
Dizin.....	325

Teşekkür

Bu kitap için çalışmalarım 1983'ten beri sürmekteydi ve bu süreçte içinde yardımlarını esirgemeyen pek çok arkadaşşıma ve meslektaşşıma teşekkür borçluyum. Birçok arşiv merkezi ve kütüphanenin çalışanları gösterdikleri kolaylıklarla çalışma sürecini çok keyifli hale getirdiler. Söz konusu merkez ve kütüphaneler arasında, Washington, D.C.'deki Library of Congress ve National Archives, Londra'daki Public Record Office, Paris'teki Bibliothèque National bulunmaktadır. Çalışma sürecinin çeşitli aşamalarında, Houston Üniversitesi, Chicago Üniversitesi ve Binghamton Üniversitesi kütüphanelerinin personelleri bana çok büyük nezaket ve anlayış göstererek yardımcı oldular. Ayrıca, eski Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nde, Potsdam'daki Zentrales Staatsarchiv personeline, soğuk savaş politikalarını göz ardı ederek yaptıkları değerli yardımlar için şükran borçluyum. Her zaman olduğu gibi, İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde yaptığım çalışmalar araştırmam için vazgeçilmez nitelikteydi ve orada edindiğim arkadaşları sevgiyle anıyorum.

Jim Jones çok erken bir aşamada bana ihtiyaç duyduğum desteği verdi, beni yüreklendirdi. Rifaat Abou El-Haj her zaman değerli eleştiriler yöneltti, hâlâ eleştirilerinden yararlanıyorum. Araştırmanın çeşitli aşamalarında şu kişiler yapıcı öne-

rilerde bulundular: Çağlar Keyder, Şevket Pamuk, Faruk Tabak; ayrıca Binghamton Üniversitesi'nde Osmanlı imalatçılığı üzerinde 1990'da düzenlenen konferansın katılımcıları, özellikle Jonathan Prude ve Albert Feuerwerker. Fernand Braudel Center'da Osmanlı tarihi okuma grubu (ve merkez yöneticisi Immanuel Wallerstein) ile Binghamton Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyeleri çok değerli eleştiriler yönelttiler. Binghamton Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Mel Dubofsky ile müteveffa Charles Freedeman'ın katkılarını özellikle belirtmek isterim. Mehmet Genç her zaman araştırma bulgularını ve fikirlerini paylaştı. Andreas Tietze ise hep esin kaynağı olmuştur.

Halı bölümü için, Carol Bier, Victor Binns, müteveffa Louise Davison, Brian Hufner ve Annette Ittig'e şükranlarımı sunuyorum. İpek bölümü için, Beatrice Saint-Laurent'e özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Cambridge Üniversitesi Yayınevi'nde üç anonim redaktör olağanüstü dikkatli bir gözle metni okuyarak çok yararlı önerilerde bulundular. Bu iş için ayırdıkları zamanı düşünerek, kendimi şanslı sayıyorum. Metnin hazırlanmasında çeşitli biçimlerde yardımcı olan Bennie Ables (Houston Üniversitesi) ile Lisa Fegley-Schmidt ve Yavuz Karakışla'ya (Binghamton) teşekkür ediyorum. Nergis Canefe Günlük haritaların hazırlanmasında yardımcı oldu. Faruk Tabak düzelti için son okumayı yaptı ve dizini hazırladı.

Araştırmanın başında Houston Üniversitesi ve Institute of Turkish Studies, daha sonra National Endowment for the Humanities çok değerli malî yardımlar sağladılar – özellikle NEH'nin sağladığı burs bu projenin tamamlanması açısından gerçekten çok büyük önem taşıyordu. Nihayet, Binghamton Üniversitesi'nin bir Araştırma Ödülü sayesinde, bir dönem ders verme yükümlülüğünden kurtuldum.

Kitabın yazılma aşamasının sonuna doğru, kızım Laurie'nin ikiz bebek dünyaya getirmesi, bana hayatın devam ettiğini hatırlattı – kitaplar yazılıp bitirildikten sonra da, hayatın akışı durmuyor. Bu akademik çalışmanın önemi konusunda bana sürekli perspektif kazandıran oğlum Eliot'la geçirdiğim yıllara çok şey borçluyum.

Kısaltmalar

AA	Almanya: Auswärtiges Amt
A&P	İngiltere: Parliamentary Papers, Accounts and Papers
AE	Fransa: Archives du Ministère des affaires étrangères, Quai d'Orsay, Paris
AS	İngiltere: Annual Series
Aus	Avusturya
BBA	Türkiye: Başbakanlık Arşivi, İstanbul
BCF	Fransa: <i>Bulletin consulaire français. Recueil des rapports commerciaux adressés au Ministère des affaires étrangères par les agents diplomatiques et consulaires de France à l'étranger</i>
BEO	Bab-1 Âli Evrak Odası
Bel	Belediye
BTTD	<i>Belgelerle Türk Tarih Dergisi</i>
Buhi	Almanya: Deutsches Reich. <i>Handel und Industrie. Berichte über Handel und Industrie</i>
CC	Correspondance commerciale
Cev	Cevdet Tasnifi
CR	Consular Reports of the United States
Dah	Dahiliye
FO	İngiltere: Foreign Office
Fr	Fransa
GB	İngiltere
Ger	Almanya
HH	Hatt-ı Hümayûn
HHst A	Avusturya: Haus-hof und Staatsarchiv, Viyana, Politisches Archiv (PA)
İ	İradeler
IJMES	<i>International Journal of Middle East Studies</i>
IJTS	<i>International Journal of Turkish Studies</i>
Kepeci	Kâmil Kepeci Tasnifi
k und k	Avusturya: <i>Berichte der k. u. k. Österr.-Ung. Konsularämter über das Jahr</i>
Mal	Maliye
MM	Meclis-i Mahsûs
MV	Meclis-i Vâlâ

PA	bkz. HHstA
RCC	Rapports commerciaux des agents diplomatiques et consulaires de France
RCL	<i>La Revue commerciale du Levant, bulletin mensuel de la chambre de commerce française de Constantinople, 1896-1912</i>
ŞD	Şura-yı Devlet
UPA	University Publications of America
US	Amerika Birleşik Devletleri
VS	Vilayet Salnamesi
ZStA	Almanya: Eski Demokratik Cumhuriyet, Zentrales Staatsarchiv, Potsdam, Auswärtiges Amt

Ağırlık, uzunluk ve para birimleri üzerine not

Ağırlıklar

Bütün ağırlıklar kg. veya ton cinsinden verilmiştir. 1 okka=1,28 kg.; 2,20 lb.=1 kg.; 1 kantar~43,5 kg.; pamuk balyaları genellikle 196 kg.'dır.

Uzunluklar

Uzunluklar genellikle metre cinsinden verilmiştir. 1 arşın=68 cm.

Para birimleri

Para birimleri genellikle kuruş cinsinden verilmiştir: 100 kuruş=1 Osmanlı lirası; 110 kuruş=1 İngiliz Sterlini. Farklı bir kaynak belirtilmemişse döviz kurları Şevket Pamuk'un "Money in the Ottoman Empire, 1326-1914" isimli makalesinden alınmıştır. Bu makale, Halil Inalcık ve Donald Quataert'in yayına hazırladıkları *A Social and Economic History of the Ottoman Empire, 1300-1914* (Cambridge) başlıklı kitapta yer almaktadır.